

Ημερίδα

Η παρουσία
και η απεικόνιση
της γυναίκας
στον δημόσιο χώρο
των ανατολικών
επαρχιών
κατά τη ρωμαϊκή
αυτοκρατορική
περίοδο
(1^{ος} – 3^{ος} αι. μ.Χ.)

Πέμπτη 8 Δεκεμβρίου 2022
10:00 – 15:00

Πολιτιστικό Κέντρο – Εντευκτήριο ΕΚΠΑ
Κτήριο «Κ. Παλαμάς»

Ακαδημίας 48 – Αίθουσα συνεδριάσεων

Εικονιστικός ανδριάντας της ιέρειας της Αυλιδείας Αρτέμιδας, Ζωπυρείνας,
Μουσείο Θηβών (© www.mthv.gr)

Υπό την αιγίδα:

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
& ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΚΑΙ Η ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΟΝ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΩΡΟ ΤΩΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ (1ος - 3ος αι. μ.Χ.)

Πέμπτη 8 Δεκεμβρίου 2022 – Κτήριο «Κ. Παλαμάς»

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ

Οργανωτές: Π. Κωνσταντινίδης – Γ. Μητρόπουλος

Υπό την αιγίδα:

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
& ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

10:00 – 10:10 Καλωσόρισμα και χαιρετισμοί (Κ. Νικολάου, Καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας, Πρόεδρος Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ)

Πρώτη συνεδρία - Προεδρία: Όλγα Παλαγγιά (Ομότιμη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ)

10:10-10:30 Π. Κωνσταντινίδης (Μεταδιδακτορικός ερευνητής ΕΚΠΑ) Εισαγωγή – «Η απεικόνιση της γυναίκας στον δημόσιο χώρο στην επαρχία της Αχαΐας. Ευρύτερες τάσεις και ιδιαίτερες περιπτώσεις»

10:30-10:45 Α. Καραπαναγιώτου (Προϊσταμένη του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου), «Γυναικεία δημόσια παρουσία. Ισχύς και πλούτος στην Αθήνα των αυτοκρατορικών χρόνων»

10:45-11:00 Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού (Ομότιμη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), «Η γυναικεία απεικόνιση στη Μακεδονία: Αυτοπαρουσίαση και κοινωνικά συμφραζόμενα»

11:00-11:15 Π. Καρανασάση (Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης), «Οι απεικονίσεις των γυναικών στη ρωμαϊκή Κρήτη ως καθρέπτης κοινωνικών και πολιτισμικών αντιλήψεων»

11:15-11:35 Ερωτήσεις και συζήτηση

11:35-12:00 Καφές

Δεύτερη συνεδρία – Προεδρία: Σ. Ζουμπάκη (Διευθύντρια Ερευνών, Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας ΕΙΕ)

12:00-12:15 Β. Baron (M.A. in Ancient History, University of Rouen), «The Public Role of Female Benefactors in the First Century B.C.: The Legacy of Late Hellenistic Prominent Women to Their Imperial “Successors”»

12:15-12:30 Γ. Μητρόπουλος (Μεταδιδακτορικός ερευνητής ΕΚΠΑ), «Η δημόσια δράση της γυναίκας στην επαρχία της Αχαΐας. Ευρύτερες τάσεις και ιδιαίτερες περιπτώσεις»

12:30-12.45 Σ. Ανεζίρη (Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αρχαίας Ιστορίας ΕΚΠΑ), «Ευεργεσίες γυναικών κατά τους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους»

12:45-13:00 Ν. Γιαννακόπουλος (Αναπληρωτής Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας ΕΚΠΑ), «Η παρουσία των γυναικών στις ιδιωτικές τιμές με δημόσια έγκριση στη ρωμαϊκή Ελλάδα»

13:00- 13:20 Ερωτήσεις και συζήτηση

13:20-13:45 Καφές

Τρίτη συνεδρία – Προεδρία: Στ. Κατάκης (Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ)

13:45-14:00 Σ. Ζουμπάκη (Διευθύντρια Ερευνών, Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας ΕΙΕ), «Γυναίκες και οικονομία: αφανείς και επιφανείς εργαζόμενες γυναίκες κατά την αυτοκρατορική περίοδο»

14:00-14:15 Ν. Καζακίδη (Ερευνήτρια, Κέντρο Ερεύνης Αρχαιότητας Ακαδημίας Αθηνών), «Το γυναικείο άγαλμα αριθ. ευρ. 3447 στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Σικυώνας»

14:15-14:30 Μ. Μανιού (Υποψ. Διδ. Κλασικής Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ), «Το γυναικείο εικονιστικό άγαλμα αρ. ευρ. 555 του Μουσείου Επιδαύρου»

14:30-14:45 Ερωτήσεις και συζήτηση

14:45-15:00 Γ. Μητρόπουλος (Μεταδιδακτορικός ερευνητής ΕΚΠΑ), Συμπεράσματα και ευχαριστίες

15:00 Γεύμα για τους συμμετέχοντες

ΣΥΜΜΕΤΟΧΕΣ

Χαιρετισμός

[Νικολάου Κατερίνα](#), Καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας, Πρόεδρος Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ

Προεδρίες

[Ζουμπάκη Σοφία](#), Διευθύντρια Ερευνών, Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ)

[Κατάκης Στυλιανός](#), Αναπληρωτής Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ

[Παλαγγιά Όλγα](#), Ομότιμη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ

Ανακοινώσεις

[Ανεζίρη Σοφία](#), Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αρχαίας Ιστορίας ΕΚΠΑ

[Baron Baptiste](#), M.A. in Ancient History, University of Rouen

[Γιαννακόπουλος Νικόλαος](#), Αναπληρωτής Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας ΕΚΠΑ

[Ζουμπάκη Σοφία](#), Διευθύντρια Ερευνών, Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας ΕΙΕ

[Καζακίδη Ναταλία](#), Ερευνήτρια, Κέντρο Ερεύνης Αρχαιότητας Ακαδημίας Αθηνών

[Καραναστάση Παυλίνα](#), Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

[Καραπαναγιώτου Άννα-Βασιλική](#), Προϊσταμένη του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου

[Κωνσταντινίδης Παναγιώτης](#), Μεταδιδακτορικός ερευνητής ΕΚΠΑ

[Μανιού Μαρία](#), Υποψήφια Διδάκτορας Κλασικής Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ

[Μητρόπουλος Γεώργιος](#), Μεταδιδακτορικός ερευνητής ΕΚΠΑ

[Στεφανίδου-Τιβερίου Θεοδοσία](#), Ομότιμη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Οι περιλήψεις των ανακοινώσεων δημοσιεύονται όπως παραδόθηκαν από τους συγγραφείς

Σοφία Ανεζίρη

Ευεργεσίες γυναικών κατά τους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους

Σε αυτή την ανακοίνωση θα γίνει προσπάθεια να ανιχνεύσουμε την παρουσία των γυναικών στην δημόσια σφαίρα μέσα από μια συγκεκριμένη κατηγορία ευεργεσιών. Πρόκειται για δωρεές ή κληροδοσίες χρημάτων ή ακινήτων, τα έσοδα των οποίων στοχεύουν να χρηματοδοτήσουν σε βάθος χρόνου έναν συγκεκριμένο σκοπό που πάντα προσδιορίζει ο δωρητής. Ο σκοπός σχετίζεται ενίοτε με ανάγκες της κοινότητας (γυμνάσιο, εκπαίδευση, γιορτές και αγώνες), ενώ συχνά αφορά θυσίες και τελετές για τον δωρητή ή/και την οικογένειά του. Με αυτές τις ευεργεσίες το άτομο που δωρίζει/κληροδοτεί και η κοινότητα που αποδέχεται την δωρεά/κληροδοσία αποκτούν σύνδεση διαρκείας και στενή αλληλεπίδραση προς όφελος και των δύο.

Η ταυτότητα των γυναικών που προσφέρουν τέτοιου τύπου ευεργεσίες, είτε μόνες είτε μαζί με τους συζύγους ή άλλα μέλη της οικογένειάς τους, καθώς και οι σκοποί των ευεργεσιών που χρηματοδοτούνται από γυναίκες, μας δίνουν ενδιαφέροντα στοιχεία σχετικά με την παρουσία και τον ρόλο των γυναικών στην κοινότητα και τον δημόσιο βίο.

Τα αντίστοιχα δεδομένα των δωρεών/κληροδοσιών που χρηματοδοτούνται από άνδρες μας προσφέρουν ένα εξαιρετικά χρήσιμο υλικό, προκειμένου να εντοπίσουμε τυχόν διαφοροποιήσεις, ενώ οι σχετικές δωρεές/κληροδοσίες των ελληνιστικών χρόνων μας επιτρέπουν να κάνουμε συσχετισμούς και να αναδείξουμε τυχόν συνέχειες ή ασυνέχειες.

Baptiste Baron

The public role of female benefactors in the first century BC: the legacy of late Hellenistic prominent women to their imperial “successors”

This study highlights the historical role of women benefactresses in the late Hellenistic period. Today, many studies are devoted to the history of women and gender in antiquity, and it goes without saying that a significant part of this research concerns the public visibility of women. My presentation is a continuation of the research initiated by R. Van Bremen in 1996 on women and their place in public life in antiquity. However, for this period, there is still little work on the involvement of women in the field of evergetism, a field that is nevertheless characteristic of the ancient Greek world.

Yet, in the Hellenistic period, many women benefactress burst into the public sphere. These women were known for their often-remarkable benefits: public and religious buildings, the organization of banquets, artistic benefits, or even loans of money and other various benefits. In return, these acts of generosity give rise to equally exceptional honours, where female benefactresses are honoured as much as the greatest male ones. Therefore, several questions remain unanswered: how can we explain the appearance of these benefactresses in the Hellenistic period? Did they have an advantageous status that allowed them to enter the public arena? Where did the money used for their benefits come from? Are there gender differences with male benefactors? In this presentation, we will try to answer all of these questions through a careful examination of the epigraphic sources at our disposal.

The aim will be to present several examples of female benefactresses from the late Hellenistic period, while insisting on the evolution of female evergetism since the third century, in order to better understand to what extent examples of female benefactresses explode in the imperial period. The early benefactresses of the Hellenistic period set the trend for the following period.

Νικόλαος Γιαννακόπουλος

Η παρουσία των γυναικών στις ιδιωτικές τιμές με δημόσια έγκριση στη Ρωμαϊκή Ελλάδα

Κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους εμφανίζονται στην Ελλάδα νέου τύπου ιδιωτικές τιμητικές επιγραφές, στις οποίες ρητά καταγράφεται η δημόσια έγκριση ανέγερσης του τιμητικού μνημείου. Η παρούσα ανακοίνωση εξετάζει την παρουσία των γυναικών σε αυτές, είτε με την ιδιότητα της αποδίδουσας της τιμής είτε με την ιδιότητα της αποδέκτριας. Ειδικότερα, εξετάζεται το πολιτικό και κοινωνικό τους υπόβαθρο, η ηλικία και η ιεραρχική τους σχέση με τα άλλα πρόσωπα που αναφέρονται στα σχετικά κείμενα.

Nikolaos Giannakopoulos

The presence of women in private honours with civic approval in Roman Greece

In the Imperial Period Greece witnesses the emergence of a new type of private honorific inscription, with an explicit mention of the civic approval given to the erection of the honorific monument. The present paper examines the role of women in these honours, either as grantors or as recipients. The focus is on their political and social background, their age and their hierarchical position in relation to the other persons mentioned in these texts.

Γυναίκες και οικονομία: αφανείς και επιφανείς εργαζόμενες γυναίκες κατά την αυτοκρατορική περίοδο

Τεκμήρια για την οικονομική δραστηριότητα γυναικών κατά τη ρωμαϊκή εποχή στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας είναι λιγοστά σε γραμματειακές και επιγραφικές πηγές, καθώς οι γυναίκες στη συντριπτική τους πλειοψηφία παραμένουν αόρατες. Ενώ στο δυτικό τμήμα της ρωμαϊκής οικουμένης αναπαριστώνται γυναίκες σε ορισμένα ανάγλυφα να ασκούν κάποιο επάγγελμα κι επιγραφές επίσης παρέχουν σχετικές πληροφορίες, στην Ανατολή τέτοιου είδους απεικονίσεις και αναφορές στις επιγραφές είναι σχεδόν ανύπαρκτες, όχι μόνο για τις γυναίκες, αλλά και για τους άνδρες. Επιτύμβιες ή τιμητικές επιγραφές για γυναίκες σπάνια περιλαμβάνουν λεπτομέρειες για τις ασχολίες τους. Ακόμη κι όταν είναι φανερή η κοινωνική θέση κι η οικονομική άνεση ορισμένων εξ αυτών που προβαίνουν σε ευεργετικές δράσεις ή κληροδοτήματα προς την πόλη, ιερά ή θρησκευτικούς συλλόγους, αναλαμβάνουν ιερατικά ή σπανιότερα και πολιτικά αξιώματα ή εμφανίζονται να έχουν δημόσια δράση στο πλευρό του συζύγου τους, η πηγή της οικονομικής τους ευμάρειας παραμένει άγνωστη. Ωστόσο, με μια διεξοδική αναζήτηση και συνδυασμό στοιχείων ποικίλων πηγών μπορούμε να αντλήσουμε κάποιες πληροφορίες για γυναίκες της ρωμαϊκής εποχής στο ανατολικό τμήμα της Μεσογείου, που δραστηριοποιήθηκαν στον οικονομικό τομέα πέρα από το νοικοκυριό τους και συχνά πέρα από την πόλη τους.

Οι αναφορές στο παρελθόν δεν είναι δυνατό να λείψουν, γιατί μόνο έτσι μπορεί κανείς να διαπιστώσει, αν η πραγματικότητα της ρωμαϊκής εποχής, όπως αυτή αναδύεται μέσα από τις πηγές, αποτελεί συνέχεια μιας ήδη διαμορφωμένης κατάστασης ή υπάρχουν τομές. Ο κόσμος της ανατολικής Μεσογείου δεν είναι βέβαια ένας κόσμος ομοιογενής, παρά τη σχετική ενοποίηση που επέφερε η ρωμαϊκή παρουσία σε κάποιους τομείς της ζωής, επομένως από πόλη σε πόλη διαφέρει το νομικό πλαίσιο στο οποίο κινούνται οι γυναίκες, διαφέρει το ατομικό νομικό καθεστώς τους αναλόγως με το αν διέθεταν τη ρωμαϊκή πολιτεία, ενώ ποικίλουν οι διαμορφωμένες από το παρελθόν κατά τόπους παραδόσεις. Παρά ταύτα, οι μεμονωμένες διαθέσιμες μαρτυρίες μας βοηθούν να σκιαγραφήσουμε το ρόλο που μπορούσαν να διαδραματίσουν οι γυναίκες στην οικονομική ζωή και τους περιορισμούς στους οποίους υπόκεινταν.

Ναταλία Καζακίδη

Το γυναικείο άγαλμα αριθ. ευρ. 3447 στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Σικυώνας

Ο αδημοσίευτος έως σήμερα κορμός πεπλοφόρου στο Αρχαιολογικό Μουσείο της αρχαίας Σικυώνας με αριθ. ευρ. 3447 προέρχεται από τις ρωμαϊκές Θέρμες της πόλης· σώζεται έως κάτω από τα γόνατα. Η κεφαλή προσαρμοζόταν ένθετη και σήμερα λείπει. Ένθετα και σήμερα χαμένα ήταν ακόμη ο δεξιός πήχης με το άκρο και το αριστερό χέρι από τον ώμο. Το άγαλμα είχε ύψος περίπου στα τρία τέταρτα του φυσικού. Παραδίδει έναν αγαλματικό τύπο γυναικείας μορφής σε πολυκλείτριο μοτίβο στήριξης, ενδεδυμένης με χιτώνα και πέπλο, που σχηματίζει πλούσιο κόλπο και απόπτυγμα. Ένα ιμάτιο κάλυπτε την κεφαλή και την πλάτη της μορφής έως κάτω από τους γοφούς, ενώ στην πρόσθια όψη φέρεται ημικυκλικά πάνω από το στήθος με τρόπο ασυνήθιστο σε αγάλματα πεπλοφόρων. Το γλυπτό αποτελεί ένα καλής ποιότητας έργο της πρώιμης αντωνίνειας περιόδου που ανάγεται σε κλασικά πρότυπα.

Με αφορμή την ερμηνεία του γυναικείου αγάλματος από τις Θέρμες της Σικυώνας, θα αναφερθούμε σε ζητήματα που αφορούν τον ρόλο επιφανών γυναικών στις τοπικές κοινωνίες της ρωμαϊκής Ελλάδας, οι οποίες υποστηρίζουν εκ των ιδίων τη λειτουργία γυμνασίων και θερμών αναλαμβάνοντας αντίστοιχα λειτουργήματα (γυμνασιαρχία κ.ά.), προσφέρουν οι ίδιες σχετικά αναθήματα και δέχονται ως ανταπόδοση για τις ευεργεσίες τους ανδριάντες που στήνονται προς τιμήν τους στους χώρους των παραπάνω ιδρυμάτων.

Οι απεικονίσεις των γυναικών στη ρωμαϊκή Κρήτη ως καθρέπτης κοινωνικών και πολιτισμικών αντιλήψεων

Αντικείμενο της ανακοίνωσης θα αποτελέσουν οι επιγραφικές και αρχαιολογικές μαρτυρίες που προέρχονται από την Κρήτη και αφορούν τις απεικονίσεις ιδιωτών γυναικών στα ρωμαϊκά χρόνια. Οι απεικονίσεις αυτές αποτελούν καινοτομία της εποχής, καθώς στο νησί, σε αντίθεση με άλλες περιοχές του ελληνικού χώρου, απουσιάζουν τιμητικές ή και επιτύμβιες παραστάσεις ιδιωτών των ύστερων κλασικών και ελληνιστικών χρόνων, τόσο γυναικών όσο και ανδρών.

Στο επίκεντρο θα τεθούν ζητήματα που σχετίζονται με τη δημόσια δράση και την κοινωνική θέση των γυναικών, όπως αυτές προκύπτουν κυρίως μέσα από το επιγραφικό υλικό, καθώς και το ερώτημα κατά πόσο από την ονοματολογία μπορεί να προσδιοριστεί περαιτέρω η εθνοτική ταυτότητα των υπό εξέταση γυναικών και η επίδραση που άσκησαν οι ιταλικής καταγωγής επήλυδες, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στο νησί μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση το 67 π.Χ.

Αν και χωρίς τη δυνατότητα ταύτισης με συγκεκριμένα πρόσωπα πολύτιμη βοήθεια προσφέρουν τα σωζόμενα γυναικεία πορτρέτα και τα εικονιστικά αγάλματα. Ξεκινούν στο πρώτο μισό του 1ου αι. μ.Χ. και, με ελάχιστες μεταγενέστερες εξαιρέσεις, φτάνουν μέχρι και τις αρχές του 3ου αι. μ.Χ. Πολλά από τα πορτρέτα φανερώνουν επίδραση από την εικονογραφία των αυτοκρατορικών συζύγων και άλλων γυναικείων μελών της εκάστοτε αυτοκρατορικής οικογένειας, υπάρχουν ωστόσο και αρκετά τα οποία δεν ακολουθούν τα συγκεκριμένα επίσημα πρότυπα.

Ως προς τους αγαλματικούς τύπους τα περισσότερα γυναικεία γλυπτά που χρησιμοποιήθηκαν για την απεικόνιση ιδιωτών γυναικών ακολουθούν πρότυπα τα οποία ήταν διαδεδομένα σε ολόκληρη την αυτοκρατορία, όπως οι τύποι της Μεγάλης και της Μικρής Ηρακλειώτισσας, οι οποίοι προφανώς ενσωματώνουν κοινές σε ολόκληρο τον ρωμαϊκό κόσμο πολιτισμικές προσλαμβάνουσες και αξίες. Υπάρχουν ωστόσο και πολύ ιδιαίτερες απεικονίσεις σε τύπους που αντιγράφουν γνωστά πρωτότυπα των κλασικών χρόνων, όπως τη λεγόμενη Ασπασία ή τη Νέμεση του Αγορακρίτου, για τους οποίους οι λόγοι επιλογής δεν είναι προφανείς και ενδεχομένως σχετίζονται με τον ιδιαίτερο κοινωνικό ρόλο και τις προσλαμβάνουσες των εικονιζομένων.

Γυναικεία δημόσια παρουσία. Ισχύς και πλούτος στην Αθήνα των αυτοκρατορικών χρόνων

Η αναζήτηση της διαδρομής που ακολούθησε η ιστορία των γυναικών κατά την αρχαιότητα αποτελεί ένα από τα πιο δημοφιλή θέματα στην επιστημονική έρευνα κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Η έρευνα αυτή βασίζεται, πλέον, όχι μόνο στις αρχαίες γραπτές μαρτυρίες – όπως παλαιότερα – αλλά και στο αρχαιολογικό υλικό και εν γένει σε μία διεισδυτική ματιά στις εικονιστικές τέχνες της αρχαιότητας.

Συστηματικότερα μελετημένα είναι η ζωή της γυναίκας στην Αθήνα των κλασικών χρόνων, δεδομένου ότι οι πολυπληθείς γραπτές μαρτυρίες και το πλούσιο εικονογραφικό υλικό επιτρέπουν την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για το «αδύνατο» φύλο της εποχής. Η γυναίκα – πρότυπο ταυτίζεται με την αφοσιωμένη σύζυγο και μητέρα, η οποία συμμετέχει στη δημόσια ζωή μέσα από τις θρησκευτικές εορτές και τελετές. Οι ιστορικοπολιτικές συνθήκες που κυριάρχησαν στον ελληνικό κόσμο μετά από τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου επέφεραν σημαντικές αλλαγές όχι μόνο στις πολιτικές, φιλοσοφικές, επιστημονικές και καλλιτεχνικές αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων αλλά και στις κοινωνικές.

Στην ανακοίνωση αυτή γίνεται μία συνολική θεώρηση της γυναικείας παρουσίας στην Αθήνα των αυτοκρατορικών χρόνων μέσα από το αρχαιολογικό υλικό και τις επιγραφικές μαρτυρίες που αφορούν στην δημόσια τιμήση των γυναικών. Μέλη βασιλικών οικογενειών, της ρωμαϊκής αριστοκρατίας και της αυτοκρατορικής αυλής αλλά και Αθηναίες τιμώνται από την πολιτεία, μεταξύ άλλων με την ανίδρυση αγάλματος σε δημόσιο χώρο.

Ένα νέο δεδομένο στην πολιτική και κοινωνική ιστορία της Αθήνας της αυτοκρατορικής περιόδου είναι η τιμήση γυναικών που ανήκαν σε επιφανείς τοπικές οικογένειες από τα όργανα της πόλης, διάκριση απαγορευτική για τις Αθηναίες τουλάχιστον έως το τέλος της ελληνιστικής εποχής. Μέσα από την οικογενειακή παράδοση, οι γυναίκες της άρχουσας τάξης διεκδικούν το δικό τους μερίδιο στην κοινωνική παρουσία και στη δημόσια προβολή. Από το 2ο αιώνα μ.Χ. και εξής η πρακτική αυτή αποκτά ιδιαίτερο κύρος καθώς οι γυναίκες αυτές εμφανίζονται ως ευεργέτιδες της πατρίδας τους και αναλαμβάνουν είτε από κοινού με το σύζυγό τους είτε από μόνες τους την κάλυψη μεγάλων δημόσιων δαπανών. Με αυτόν τον τρόπο συμμετέχουν στο σύστημα των λειτουργιών, που αποτελεί βασική μορφή κοινωνικής διάκρισης για τις τοπικές κοινωνίες του Imperium Romanum.

Παναγιώτης Κωνσταντινίδης

Η απεικόνιση της γυναίκας στον δημόσιο χώρο στην επαρχία της Αχαΐας. Ευρύτερες τάσεις και ιδιαίτερες περιπτώσεις

Κατά τη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο οι γυναίκες της επαρχίας της Αχαΐας που διέθεταν περιουσία και αναλάμβαναν λειτουργίες και ευεργεσίες προς τις πόλεις τους επιδίωκαν να ξεχωρίσουν στον κοινωνικό τους χώρο με την ανίδρυση γλυπτών απεικονίσεών τους.

Στην ανακοίνωση επιδιώκεται αρχικά μία ευρύτερη επισκόπηση των αγαλματικών τύπων και των τάσεων αυτο-απεικόνισης που επιλέγονται για τις γυναίκες στην επαρχία, ενώ έπειτα γίνεται προσπάθεια να διερευνηθεί η πιθανή σύνδεση συγκεκριμένων αγαλματικών τύπων, τάσεων και επιλογών αυτοπροβολής με συγκεκριμένες ιδιότητες των εικονιζομένων (σύζυγοι και μέλη επιφανών οικογενειών, ευεργέτιδες και λειτουργοί, ιέρειες, αφηρωτισμένες νεκρές). Τέλος, η παραπάνω επισκόπηση γίνεται αφορμή για τη διερεύνηση ομοιοτήτων και διαφορών μεταξύ των εικονιστικών παραστάσεων των επιφανών γυναικών της επαρχίας και εκείνων άλλων επαρχιών της αυτοκρατορίας σε Ανατολή και Δύση.

Μαρία Μανιού

«Το Γυναικείο Εικονιστικό Άγαλμα 555 του Μουσείου Επιδαύρου»

Η παρούσα ανακοίνωση έχει ως στόχο να παρουσιάσει το γυναικείο εικονιστικό άγαλμα από το Μουσείο Επιδαύρου με αριθμό ευρετηρίου 555, το οποίο εντοπίστηκε κατά τις ανασκαφές του Π. Καββαδία το 1882 στην περιοχή ανατολικά της Θόλου. Πρόκειται για ένα τιμητικό άγαλμα της εποχής του Αυγούστου, που διακρίνεται για την υψηλής ποιότητας κατεργασία του. Η ταυτότητα της γυναίκας όπως και ο λόγος τιμής της παραμένουν άγνωστα εξαιτίας της απουσίας επιγραφής από τη σωζόμενη βάση του αγάλματος.

Το άγαλμα της Επιδαύρου αποτελεί παραλλαγή του τύπου *Formia*, ο οποίος συγκαταλέγεται στον ευρύτερο αγαλματικό τύπο της «Δεόμενης». Με την επιλογή του συγκεκριμένου αγαλματικού τύπου για τη δημόσια τιμήση μιας γυναίκας τονίζεται η ευσέβειά της (*pietas*) αλλά και κατ' επέκταση η ευσέβεια όλης της οικογένειάς της. Ο τύπος αυτός, αν και δημιούργημα των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων, έχει προδρομικές μορφές του παρατηρούνται ήδη στην πλαστική της ύστερης κλασικής και ελληνοιστικής περιόδου.

Με αφορμή το άγαλμα της Επιδαύρου γίνεται λόγος για τα τιμητικά και ταφικά αγάλματα αυτοκρατορικών χρόνων από τον ελλαδικό χώρο που αναπαράγουν τον τύπο της «Δεόμενης», ο οποίος από τα μέχρι στιγμής σωζόμενα αγάλματα φαίνεται να είναι ιδιαίτερα αγαπητός στην Πελοπόννησο.

Επιπλέον, στόχος της παρούσας ανακοίνωσης είναι να καταστούν σαφείς οι διαφορές μεταξύ του τύπου της «Δεόμενης» και της «Σπένδουσας», οι οποίοι συχνά συγχέονται στη Βιβλιογραφία εξαιτίας της συναφούς εικονογραφίας τους, παρόλο που η ερμηνεία τους διαφέρει. Οι ομοιότητες ανάμεσα στον τύπο της «Δεόμενης» και της «Σπένδουσας» οφείλονται στα κοινά τους πρότυπα, που ανάγονται στην ύστερη κλασική και ελληνοιστική περίοδο, για τα οποία γίνεται μια σύντομη αναφορά.

Γεώργιος Μητρόπουλος

Η δημόσια δράση της γυναίκας στην επαρχία της Αχαΐας. Ευρύτερες τάσεις και ιδιαίτερες περιπτώσεις

Στην παρούσα ανακοίνωση θα σκιαγραφηθούν αρχικά οι καθιερωμένοι τρόποι με τους οποίους οι γυναίκες, συνήθως οι επιφανείς εξ αυτών, συμμετείχαν στον δημόσιο βίο των πόλεων της ρωμαϊκής Ελλάδας. Σ' αυτό το πλαίσιο, θα παρατεθούν επιλεγμένα παραδείγματα, στα οποία ευκατάστατες γυναίκες αναλαμβάνουν θρησκευτικά αξιώματα μεγάλου κύρους ή ευεργετούν τις πόλεις κατασκευάζοντας ή επισκευάζοντας οικοδομήματα, προσφέροντας κληροδοτήματα ή δωρίζοντας εκτάσεις γης στις πόλεις ή ακόμα και σε συλλόγους. Αναπόφευκτα, οι γυναίκες παίζουν καθοριστικό ρόλο στον λατρευτικό βίο, καθώς αποκλείονταν από τα συλλογικά σώματα των ελληνικών πόλεων ήδη από παλαιότερες ιστορικές περιόδους.

Στη συνέχεια, στο δεύτερο μέρος της ανακοίνωσης θα σημειωθούν μερικές περιπτώσεις, στις οποίες οι γυναίκες διακρίνονται ιδιαίτερα για τις δράσεις τους και θα προταθούν κάποιοι παράγοντες που ίσως μπορούν να ερμηνεύσουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους. Για παράδειγμα, ξεχωριστό παράδειγμα επιφανούς γυναίκας με έντονη δημόσια παρουσία σε πολλές ελληνικές πόλεις αποτελεί η Ρήγιλλα, η σύζυγος του Ηρώδη Αττικού. Η Ρήγιλλα είναι ίσως το κατεξοχήν παράδειγμα γυναίκας με πολυσχιδή δράση στην αυτοκρατορική Ελλάδα.

Με την σκιαγράφηση των ευρύτερων τάσεων της δημόσιας δράσης της γυναίκας στην επαρχία της Αχαΐας κατά την αυτοκρατορική περίοδο, αλλά και των περιπτώσεων γυναικών που ξεχωρίζουν στις ενέργειές τους, θα προσφερθεί η προκαταρκτική εικόνα μιας έρευνας που τελεί ακόμα υπό εξέλιξη.

Η γυναικεία απεικόνιση στην επαρχία της Μακεδονίας: Αυτοπαρουσίαση και κοινωνικά συμφραζόμενα

Τα πορτρέτα της Μακεδονίας δεν υστερούν από άποψη ποιότητας αλλά και ποικιλίας τύπων από εκείνα άλλων ρωμαϊκών επαρχιών και ειδικότερα της επαρχίας της Αχαΐας. Παρουσιάζουν από την άλλη ιδιαιτερότητες που οφείλονται κυρίως στο γεγονός ότι δεν προέρχονται όλα από εργαστήρια με τις ίδιες καταβολές. Δίπλα στους τοπικούς καλλιτέχνες δραστηριοποιούνται άλλοι που συνδέονται στενά με τη Θάσο ή και προέρχονται από το νησί, το οποίο προμηθεύει άλλωστε σε μεγάλο ποσοστό και την πρώτη ύλη. Πολύ σημαντική είναι επιπλέον η παρουσία καλλιτεχνών από την Αθήνα, που αναλαμβάνουν, όπως και σε παλιότερες εποχές, μεγάλο μερίδιο στη διαμόρφωση της καλλιτεχνικής φυσιογνωμίας της Μακεδονίας. Μικρότερη σε αυτή τη διαδικασία είναι η μικρασιατική συμβολή, δεν αποκλείεται ακόμη και η συμβολή της ίδιας της Ρώμης.

Στο πλαίσιο αυτό θα παρουσιαστεί ένα μικρό δείγμα από τα γυναικεία ιδιωτικά πορτρέτα της Μακεδονίας προκειμένου να αναδειχτούν καταρχάς οι διαφορετικές τάσεις που παρατηρούνται σε αυτά από εικονογραφική άποψη. Απώτερος στόχος είναι να διερευνηθεί εάν η εικονογραφία των γυναικείων πορτρέτων συναρτάται με το κοινωνικό status και τον δημόσιο ρόλο των εικονιζόμενων, αλλά και με την επιθυμία τους για αυτοπροβολή. Ως γνωστόν δεν υπάρχουν γραπτά κείμενα που να μπορούν να μας διαφωτίσουν για τα ζητήματα αυτά, επιπλέον είναι κατά κανόνα άγνωστο το πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργούσαν οι σωζόμενοι ανδριάντες.

Κατά τη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο γυναίκες των ανατολικών επαρχιών που διέθεταν περιουσία, κατείχαν δημόσια αξιώματα και αναλάμβαναν ευεργεσίες προς τις πόλεις τους είναι ευνόητο ότι θα επιδίωκαν να ξεχωρίσουν στον κοινωνικό τους χώρο εισάγοντας στις απεικονίσεις τους στοιχεία εξατομίκευσης. Οι μονότονα επαναλαμβανόμενοι αγαλματικοί τύποι των ανδριάντων, που στη Μακεδονία περιορίζονται ουσιαστικά σε δύο, αυτούς της Μεγάλης και της Μικρής Ηρακλειώτισσας, συνδέονται, όπως είναι αποδεκτό, με την κοινωνική ιεραρχία, δηλώνουν δηλαδή το ήθος και το status των γυναικών αυτών και των οικογενειών από τις οποίες προέρχονται. Η κεφαλή των ανδριάντων αποτελούσε συνεπώς το μέρος εκείνο των μνημείων που έδινε τη δυνατότητα ατομικής διαφοροποίησης. Θα σταθούμε πρώτα στις κομμώσεις και μετά στις φυσιογνωμίες των γυναικείων ανδριάντων προκειμένου να διερευνήσουμε εάν αποτυπώνουν στοιχεία της ιδιαίτερης προσωπικότητάς τους και εάν μπορούν να αναχθούν στην κοινωνική θέση των εικονιζόμενων. Στην προσπάθειά μας αυτή θα λάβουμε υπόψη κατά βάση περίοπτα έργα, τα οποία λόγω των ποιοτικών τους χαρακτηριστικών επιτρέπουν ασφαλέστερη προσέγγιση. Ωστόσο θα χρησιμοποιήσουμε επικουρικά και τις παραστάσεις των ανάγλυφων ταφικών μνημείων που προορίζονται για ευρύτερα κοινωνικά στρώματα και αποτελούν κατά έναν τρόπο τον αντίποδα στις επισημότερες απεικονίσεις των προσώπων της κοινωνικής ελίτ.